

PISM

POLSKI INSTYTUT SPRAW MIĘDZYNARODOWYCH
THE POLISH INSTITUTE OF INTERNATIONAL AFFAIRS

Польська підтримка українського академічного середовища після повномасштабного російського вторгнення в Україну

**Бюро досліджень і аналізів
Польського інституту міжнародних відносин (PISM)**

Варшава, січень 2025

EKSPERTYZY

Зміст

1. Вступ.....	3
2. Дії в галузі інформації та координації	5
2.1. Міністерство освіти і науки (MEiN).....	5
2.2. Конференція ректорів академічних шкіл Польщі (KRASP)	6
3. Стипендіальні та дослідницькі програми	8
3.1. Національна агенція академічного обміну (NAWA).....	8
3.2. Національний центр науки (NCN).....	11
3.3. Національний центр досліджень і розвитку (NCBR)	12
3.4. Польська академія наук (PAN).....	12
3.5. Неурядові організації.....	14
4. Проекти інституційної підтримки	15
5. Вплив польського закону про допомогу громадянам України на підтримку українського академічного середовища	17
6. Висновки та рекомендації	18

1. Вступ

У зв'язку з російською агресією проти України у лютому 2022 року Польща зіткнулася з безпрецедентною ситуацією - необхідністю не лише багатовимірної (політичної та військової) підтримки України, яка захищається, але й допомоги біженцям війни, які масово прибувають до Польщі. Вторгнення в Україну спричинило найбільший з кінця Другої світової війни потік біженців на територію Європи. На піку (листопад 2022 року) на континенті було зареєстровано понад 7,8 мільйона біженців з України¹. Більшість із них опинилася в Польщі, яка стала основною країною як призначення, так і транзиту для людей, які утікали від війни. У період з лютого 2022 року по січень 2024 року в польській системі тимчасового захисту було зареєстровано 1,79 мільйона громадян України. Найбільша їх кількість перебувала в Польщі у вересні 2022 року – близько 1,4 мільйона, але з часом вона зменшилася до менш ніж мільйона (близько 950 тисяч станом на січень 2024 року)². Біженці з України приєдналися до чисельної (1–1,5 мільйона) групи економічних мігрантів з цієї країни, які приїхали до Польщі після 2014 року. Загалом у Польщі зараз перебуває близько 2–2,5 мільйона громадян України. Важко визначити, хто з них залишився в Польщі з економічних причин, а хто з міркувань безпеки.

Неможливо оцінити, яку частину біженців становили науковці, викладачі чи студенти. Дослідження, проведені Національним банком Польщі (NBP) влітку 2023 року, показують, що майже половина біженців мала вищу освіту, 34% – середню, а 18% – професійну та початкову³. Немає точних даних про попередню професійну чи освітню діяльність біженців, а також про їхні наміри продовжувати навчання у закладах вищої освіти (ЗВО). З досліджень NBP 2023 року виникло, що 10% навчалися в Польщі⁴.

У останні роки українці становили найбільшу групу серед іноземних студентів у Польщі – близько 40-47%. У 2021/2022 навчальному році навчалось 36 тисяч українців, а після російського вторгнення їх кількість зросла до 48 тисяч. Однак слід зазначити, що в цей час зросла і загальна кількість іноземних студентів у Польщі, що було пов'язано з політикою інтернаціоналізації польських закладів вищої освіти і залучення іноземних студентів через демографічний спад у Польщі. У 2022 році близько 5% (1487 осіб) українських студентів, прийнятих на перший курс, мали Карту поляка, що дає право на навчання на тих самих умовах, що й польські громадяни⁵.

¹ Дані UNHCR, www.unhcr.org.

² Дані Eurostat, [Home - Eurostat](#).

³ *Життєва та економічна ситуація мігрантів з України в Польщі у 2023 році. Звіт з опитування*, Національний банк Польщі, Варшава 2023, https://nbp.pl/wp-content/uploads/2024/01/raport_migranci_z_Ukrainy_2023.pdf

⁴ *Життєва та економічна ситуація мігрантів з України в Польщі у 2023 році, op. cit.*

⁵ *Іноземці у вищих навчальних закладах Польщі. Звіт 2022*, Центр обробки інформації – Державний науково-дослідний інститут, Варшава 2023.

Рисунок 1. Кількість студентів з України та загальна кількість іноземних студентів. Дані GUS. Власна розробка.

Російське вторгнення не вплинуло на зміну в Польщі кількості українських аспірантів (іменованих в Польщі докторантами). У 2022 році їх було 312, а в 2023 році – 283, причому частина з них завершувала навчання в рамках третього ступеня, який у 2019/2020 навчальному році був замінений аспірантськими школами (пол. - докторантськими школами). Не видно значної різниці в прийомі з України порівняно з 2021 роком. На відміну від студентів, українські аспіранти також не є найбільшою національною групою⁶.

У польських вищих навчальних закладах також знайшли роботу викладачі з України. У 2022 році їх було прийнято на роботу 792⁷, загалом на близько 667 ставок, що означало зріст порівняно з близько 475 ставками у 2021 році.

Вторгнення поставило багато викликів перед науковими та вищими навчальними закладами України. Частина студентів і працівників була змушена емігрувати або піти на військову службу. Заклади вищої освіти (ЗВО) стали цілями російських ракетних ударів – за даними на березень 2024 року, 69 будівель наукових закладів було пошкоджено, а щонайменше 5 повністю зруйновано⁸. Найбільше постраждали заклади у східних та південно-східних регіонах України. Усі ЗВО з Луганської та Донецької областей були змушені переїхати до безпечніших регіонів, причому для багатьох це був уже другий переїзд після російського нападу 2014 року, який призвів до втрати Україною контролю над частиною Донецької та Луганської областей, а також окупації Криму.

Ця експертиза є підсумком найважливіших дій, які здійснювала польська сторона з метою підтримки українського академічного середовища, в широкому розумінні цього слова, після російського вторгнення у лютому 2022 року. Польща надала Україні пряму допомогу – стипендії для продовження навчання чи досліджень, а також здійснювала різноманітну інформаційну діяльність і реалізовувала проекти інституційної підтримки. Звіт враховує як проекти та програми, які безпосередньо фінансувалися польською владою, так і ті, які лише координувалися польськими установами.

⁶ Дані за: *Країни походження іноземних аспірантів на аспірантських програмах та Країни походження іноземних аспірантів у закладах вищої освіти*, Rad-ON, <https://radon.nauka.gov.pl>.

⁷ *Іноземці у вищих навчальних закладах Польщі. Звіт 2022*, *op. cit.*

⁸ *Вища освіта в умовах війни* <https://datalogy.texty.org.ua/education/> [доступ: 15.09.2024].

2. Дії в галузі інформації та координації

2.1. Міністерство освіти і науки (MEiN)

MEiN вже 28 лютого 2022 року запустило гарячу лінію та електронну адресу для біженців з України. Через місяць було запущено інформаційного чат-бота польською та українською мовами, який надавав інформацію, зокрема, на тему вищої освіти та науки. Цей інструмент дозволяв отримати інформацію про процес вступу до вищих навчальних закладів, матеріальну допомогу для студентів чи працевлаштування в польських вищих навчальних закладах чи наукових інститутах. Чат-бот надавав найважливішу інформацію та завдяки доступним посиланням перенаправляв користувачів на веб-сайти з інформацією для громадян України, які втікали від війни⁹. З 30 червня 2022 року завдання, пов'язані з інформуванням у сфері вищої освіти, були передані до Національної агенції академічного обміну (NAWA).

Міністр освіти і науки також направив низку рекомендацій у зв'язку з ситуацією в Україні:

- У день російської агресії, 24 лютого 2024 року, він направив листа до ректорів закладів вищої освіти, які підпорядковані MEiN. У ньому він закликав підтримати українських студентів і науковців, які через ескалацію конфлікту будуть змушені перервати навчання та дослідження, а після приїзду до Польщі будуть звертатися за вступом до місцевих вищих навчальних закладів¹⁰.
- 17 березня 2022 року він направив інформацію та рекомендації MEiN для установ системи вищої освіти та науки щодо дій по відношенню до громадян України та Польщі у зв'язку з війною в Україні. Матеріал представляв спеціальні рішення для громадян України, які впливали з прийнятого закону про допомогу громадянам України, а також у сфері підтримки, яку надають польські установи (зокрема, стипендіальна програма NAWA, можливості психологічної підтримки, курси польської мови)¹¹.
- 27 вересня 2022 року він направив до ректорів польських закладів вищої освіти рекомендації щодо надання можливості студентам з України навчатися з використанням методів і технологій дистанційного навчання, а також індивідуальної організації навчання та академвідпусток. Ця інформація була також передана Міністру освіти і науки України, а через два дні, 29 вересня 2022 року, на сайті MEiN були опубліковані рекомендації для закладів вищої освіти у зв'язку з неможливістю

⁹ *Chatbot informacyjny - pomoc w języku polskim i ukraińskim. Інформаційний чат-бот - Допомога польською та українською мовами*, MEiN, 30 березня 2022 р., <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/chatbot-informacyjny--pomoc-w-jezyku-polskim-i-ukrainskim>. Доступ через: <https://web.archive.org>.

¹⁰ *Лист Міністра освіти і науки...*, MEiN, 25 лютого 2022 р., <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/list-ministra-edukacji-i-nauki-przemyslawy-czarnka-do-rektorow-uczeln-i-z-prosba-o-wsparcie-studentow-oraz-naukowcow-z-ukrainy> Доступ через: <https://web.archive.org>.

¹¹ *Інформації і рекомендації MEiN для установ системи вищої освіти та науки щодо дій по відношенню до громадян України та Польщі у зв'язку з війною в Україні*, MEiN 19 березня 2022 р., <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/informacje-i-rekomendacje-mein-dla-jednostek-systemu-szkolnictwa-wyszego-i-nauki-dotyczace-dzialan-na-rzecz-obywateli-ukrainy-i-polski-w-zwiazku-z-wojna-w-ukrainie> Доступ через: <https://web.archive.org>.

виїзду студентів з України¹².

Міністерство постійно моніторило ситуацію в Україні та підтримувало контакти з представниками української влади (зокрема, з Міністром освіти і науки Сергієм Шкарлатом, а з 21 березня 2023 року – з новим міністром Оксеном Лісовим). Одним із результатів польсько-українських розмов стала підтримка в проведенні вступних іспитів до українських закладів вищої освіти (ЗВО). У 2022 році вступники на бакалаврат в Україні мали скласти централізований Державний багатопредметний тест у формі онлайн у спеціально підготовлених екзаменаційних центрах. Такі центри були організовані також у Польщі. Також велися розмови про проєкт нового польсько-українського Договору про співпрацю у сфері вищої освіти.

Міністр освіти і науки у 2022 році також ухвалив рішення про фінансування чотирьох стипендій для громадян України на аспірантські програми (I–III роки навчання) в Європейському університетському інституті. Розмір стипендій становив близько 77 520 євро за один рік аспірантури.

2.2. Конференція ректорів академічних шкіл Польщі (KRASP)

За ініціативою Конференції ректорів академічних шкіл Польщі (KRASP)¹³ та Міністерства освіти і науки Польщі (MEiN) 4 березня 2022 року була створена Мережа координаторів KRASP з питань допомоги Україні, до якої увійшли 310 польських установ та закладів вищої освіти (ЗВО). Головою мережі став проф., д-р габ. інж. Єжи Ліс, заступник голови KRASP, Ректор Гірничо-металургійної академії імені Станіслава Сташиця в Кракові. Метою мережі було збирання інформації, координація та здійснення спільних дій, зокрема обмін найкращими практиками у сфері допомоги українському академічному середовищу. Керівництво мережі організувало координаційні зустрічі, на які запрошувалися представники установ, залучених до надання допомоги, включаючи неурядові організації (зокрема, Фонд ректорів Польщі, Освітній фонд «Перспективи», Фонд розвитку системи освіти). У зустрічах також брали участь представники MEiN. Мережа брала участь у інформаційних заходах (наприклад, підтримка NAWA у просуванні програми «Солідарні з Україною»), координації аналізу чинних нормативних актів і пропонування змін з метою адаптації до потреб і ситуації навчального закладу (це стосувалося змін до закону від 12 березня 2022 року Про допомогу громадянам України). KRASP також співпрацювала з Асоціацією ректорів закладів вищої освіти України у сфері моніторингу

¹² Рекомендації MEiN щодо відсутності можливості виїзду студентів з України, MEiN, 29 вересня 2022 р., <https://www.gov.pl/web/edukacja/rekomendacje-mein-w-sprawie-braku-mozliwosci-wyjazdu-z-ukrainy-studentow>

¹³ Конференція ректорів академічних шкіл Польщі є об'єднанням ректорів польських вищих навчальних закладів, які мають право присуджувати науковий ступінь доктора (укр. відповідник – кандидата наук) і представницькою установою середовища вищої освіти та науки відповідно до закону Про вищу освіту та науку. На сьогоднішній день до складу Конференції входять ректори 110 вищих навчальних закладів, включаючи 11 недержавних закладів вищої освіти. Крім того, 8 навчальних закладів мають статус асоційованих закладів вищої освіти.

поточної ситуації в українських ЗВО – збирала інформацію про потреби, можливості допомоги, організацію навчання, обміну, спільні дипломи, допомогу у дослідницькій роботі аспірантів, докторантів, тощо. Команда координаторів KRASP також здійснювала поточну співпрацю та обмін інформацією з академічними бюро кар'єр та мережами волонтерських центрів у сфері координації академічної підтримки України.

За ініціативою KRASP Варшавський університет 5 травня 2022 року запустив загальнодержавний сервіс Інтернет-рекрутингу кандидатів з України. Сервіс мав за мету полегшити абітурієнтам, студентам, аспірантам та працівникам ЗВО і наукових установ з України ознайомлення з освітніми пропозиціями та можливостями працевлаштування чи волонтерства у польських закладах вищої освіти та науково-дослідних інститутах¹⁴.

Мережа координаторів KRASP з питань допомоги Україні проводила моніторинг викликів, пов'язаних із допомогою польських закладів вищої освіти громадянам України. Було проведено опитування, зокрема щодо поточної кількості студентів, аспірантів та працівників з України в польських закладах вищої освіти. Також було зібрано дані щодо кількості біженців, які проживають у студентських гуртожитках (з жовтня 2022 року до жовтня 2023 року їхня кількість коливалася між 4,8 тис. і 2,4 тис.). У дослідженнях також було оцінено витрати, понесені вищими навчальними закладами та науково-дослідними інститутами, враховуючи лише ті витрати, на які конкретний заклад вищої освіти не отримав коштів з інших джерел, таких як міністерства, маршалківські управління тощо. Згідно з опитуваннями (дані станом на 25 червня 2023 року) загальна сума цих витрат у масштабах Польщі склала 326 464 480 злотих¹⁵, зокрема:

- Звільнення від оплати за навчання - 18 216 248 злотих
- Зниження оплати за навчання - 12 585 564 злотих
- Звільнення від оплати за проживання у студентському гуртожитку - 215 025 691 злотий
- Зниження оплати за проживання у студентському гуртожитку - 1 020 680 злотих
- Витрати на заробітну плату працівників - 12 610 260 злотих
- Вартість переданого науково-дослідного та навчального обладнання, програмного забезпечення, бібліотечних і інших матеріалів - 1 232 639 злотих
- Вартість іншого обладнання, переданого закладами вищої освіти (генератори, меблі, насоси тощо) - 290 268 злотих
- Вартість іншої допомоги для працівників та студентів з українських ЗВО, наприклад, покриття витрат на проживання, відрядження, участь у конференціях та семінарах у Польщі - 55 352 303 злотих
- Орієнтовна вартість гуманітарної допомоги, переданої в Україну за кошти, зібрані працівниками, студентами та академічними організаціями - 10 121 775 злотих.

У опитуваннях, проведених Мережею KRASP, також було поставлено питання про

¹⁴ Інтернет-рекрутинг кандидатів з України, Варшавський університет, [Internetowa Rekrutacja Kandydatów z Ukrainy | Uniwersytet Warszawski](https://www.krasp.org.pl/files/public/prezentacje%20ZP/JLis.pdf).

¹⁵ Є. Ліс, Координація дій пов'язаних з ситуацією в Україні, KRASP, 27 жовтня 2023 р., <https://www.krasp.org.pl/files/public/prezentacje%20ZP/JLis.pdf>

студентів, які були зараховані на перший курс навчання, але отримали академвідпустку або були змушені брати участь у заняттях дистанційно через неможливість перетину кордону. У грудні 2022 року 213 осіб перебували у таких академвідпустках, а 1051 особа брала участь у заняттях дистанційно¹⁶.

3. Стипендіальні та дослідницькі програми

3.1. *Національна агенція академічного обміну (NAWA)*

Польська підтримка академічного середовища значною мірою стосувалася різноманітних стипендіальних програм, адресованих до студентів, аспірантів та учасників інших форм навчання. Більшість таких програм ініціюється та реалізується Національною агенцією академічного обміну (NAWA)¹⁷. Як державна установа, відповідальна за інтернаціоналізацію польської науки – зокрема через академічні обміни, популяризацію інформації про польську систему вищої освіти та науки – NAWA відіграла одну з найважливіших ролей у координації стипендіальних програм для громадян України після російської агресії¹⁸. Це включало як власні програми Агенції, так і ті, що були доручені іншими установами.

Найбільша стипендіальна програма, що підтримує академічне середовище України – «Солідарні з Україною» – була запущена за дорученням Міністерства освіти і науки Польщі (MEiN) ще в березні 2022 року. Її метою було забезпечення (безкоштовно) безперервності навчання студентам та аспірантам, які змушені були залишити Україну через військові дії. Програма також охоплювала інші форми навчання, зокрема мовні курси чи підготовчі курси, що було важливим через часту відсутність знання польської мови серед студентів-біженців. Бенефіціари отримували стипендію, а також психологічну та правову підтримку, пов'язану з навчанням. Польським установам також передавалися кошти для фінансування навчання громадян України. У 2022 році ця програма дала змогу 1565 студентам та аспірантам розпочати навчання чи курси у 82 польських університетах та інститутах. Загальна сума виділених коштів склала понад 23,3 млн. злотих (з них заклади вищої освіти та науково-дослідні інститути, які підпорядковані Міністерству охорони здоров'я, отримали понад 4,28 млн. злотих, а ті, що підпорядковані Міністерству освіти і науки – понад 19 млн. злотих)¹⁹. Більшість студентів та аспірантів (78%), які отримали фінансування в рамках програми «Солідарні з Україною», розпочали різноманітні курси – підготовчі чи мовні. Кількість стипендіатів, які розпочали навчання у польських закладах вищої освіти, склала 318 осіб, а 28 осіб продовжили завдяки програмі роботу над кандидатськими дисертаціями.

Частиною проекту «Солідарні з Україною» також була ініціатива «Солідарні з Україною –

¹⁶ Є. Ліс, *Координація дій пов'язаних з ситуацією в Україні*, KRASP, 27 жовтня 2023 р., <https://www.krasp.org.pl/files/public/prezentacje%20ZP/JLis.pdf>

¹⁷ Національна агенція академічних обмінів (NAWA) є державною установою (державною юридичною особою), яка відповідає за інтернаціоналізацію польської науки, зокрема через академічні обміни, популяризацію інформації про польську систему вищої освіти та науки тощо.

¹⁸ Інформація, наведена в цій частині, якщо не вказано інше, взята з щорічних звітів NAWA за 2022 та 2023 роки та з веб-сайту www.nawa.gov.pl.

¹⁹ *Що після війни? Тобто про бачення співпраці у сфері вищої освіти між Польщею та Україною*, «Dziennik Gazeta Prawna», 16 грудня 2022 р., www.gazetaprawna.pl.

Університети Європи», запланована на 2022–2023 роки, в рамках якої українські установи, що є партнерами польських університетів і входять до консорціумів Університетів Європи, могли користуватися фінансуванням для обміну академічними кадрами та студентами, а також реалізовувати спільні навчальні та наукові проєкти з європейськими партнерами. У результаті у 2022 році 18 польських закладів вищої освіти отримали фінансування на загальну суму 15,8 млн. злотих, а у 2023 році 23 установи – на суму 14,1 млн. злотих.

NAWA здійснювала та продовжує реалізовувати низку програм – частина з них є її власними програмами, частина програмами, дорученими іншими установами (зокрема Міністерством науки та вищої освіти, Міністерством охорони здоров'я, зарубіжними та національними фондами) – адресованих до іноземних студентів загалом, серед яких громадяни України є найбільшою групою бенефіціарів:

- Програма імені професора Станіслава Улама (Ulam NAWA) – власна програма агенції, метою якої є підвищення рівня інтернаціоналізації польських закладів вищої освіти та наукових установ. У рамках цієї програми до Польщі приїжджають науковці на період від 6 до 24 місяців. У 2022 році приїхало п'ятеро науковців з України, а у 2023 році – одна особа.
- Програма імені професора Стефана Банаха (Banach NAWA) – спільна ініціатива Міністерства закордонних справ Польщі та Національної агенції академічного обміну, яка реалізується в рамках польської програми розвитку співпраці та фінансується МЗС, адресована, зокрема, до громадян України. У 2022 році стипендію на проживання (від 1,5 до 3 років) отримали 14 громадян України, а у 2023 році – 61 особа.
- Інтервенційні гранти NAWA. Метою програми є підтримка міжнародної співпраці дослідницьких груп або міжнародної мобільності науковців, у відповідь на раптові, важливі, непередбачувані соціальні, цивілізаційні та природні явища з глобальними або регіонально значущими наслідками. Програма була запущена як відповідь на необхідність проведення досліджень, пов'язаних із пандемією COVID-19, і стала постійною частиною пропозиції для науковців, а також використовувалася для досліджень процесів, пов'язаних із російською агресією. У 2022 році гранти на діяльність отримали польські установи, які співпрацювали із сьома українськими установами, а у 2023 році – із трьома.
- Medyk NAWA – програма, доручена Міністерством освіти і науки Польщі (MEiN), метою якої є підвищення дидактичного потенціалу закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку у медичних професіях. У рамках цієї програми у 2022 році один науковець з України приїхав до Польщі, тоді як у 2023 році новий набір не проводився.
- Програма «Спільні дослідницькі проєкти NAWA» підтримує дослідницькі групи з польських наукових установ, які співпрацюють із закордонними партнерами. У грудні 2022 року було завершено набір, оголошений у 2021 році, для співпраці з Україною, але через військові дії реалізація проєктів за погодженням із Міністерством освіти і науки України була перенесена на 2023–2024 роки. Загалом фінансування отримали 15 бенефіціарів з України, а вартість проєктів склала 349,7 тис. злотих. У 2023 році набір

не проводився.

- Співпраця з Міжнародним Вишеградським фондом – завдання, доручене для NAWA. У рамках цієї ініціативи у 2022 році до Польщі приїхав 1 студент та 23 аспіранти з України, а у 2023 році – 2 студенти та 25 аспірантів.
- Центральноєвропейська програма університетських обмінів (CEEPUS). Метою програми є підвищення інтернаціоналізації польських університетів та підтримка академічних обмінів у сфері навчання та професійного вдосконалення студентів і викладачів закладів вищої освіти. За пропозицією польського офісу CEEPUS у NAWA Міністр освіти і науки 8 березня 2022 року ухвалив рішення про одноразовий допуск громадян України до процесу отримання стипендій *freemover*, що дозволяють брати участь у стажуваннях, літніх школах та інтенсивних курсах, які організуються в Польщі. За пропозицією MEiN Міністр культури та національної спадщини 13 квітня 2022 року дав згоду на участь громадян України у програмі CEEPUS. У рамках невикористаних коштів з 2021/2022 навчального року та додаткового фінансування з бюджету NAWA було призначено 109 стипендій громадянам України на загальний термін 219 місяців.
- Співпраця з факультетом Artes Liberales Варшавського університету. Програма адресована до студентів, аспірантів, дослідників та молодих науковців із країн Східної та Центральної Європи, включаючи Україну. Реалізація завдання здійснюється шляхом передачі партнеру фінансових коштів на стипендії для реалізації наукових проєктів у галузі гуманітарних і соціальних наук. У літньому семестрі 2021/2022 року стипендії отримали 30 осіб з України. 16 стипендій було фінансовано за рахунок коштів, зарезервованих для стипендіальних програм Польського комітету у справах ЮНЕСКО, який у 2022 році відмовився від проведення набору. У 2023 році 19 громадян України отримали стипендії від Artes Liberales, а ще 38 – безпосередньо від Комітету у справах ЮНЕСКО.
- Співпраця з Фондом «Лідери змін» – Програма імені Лейна Кіркланда. Реалізація завдання полягає у передачі партнеру фінансових коштів на стипендії для молодих лідерів із 8 країн, включаючи Україну. У 2022 році стипендії отримали 25 осіб з України, а у 2023 році – 15.
- IMPRESS-U (International Multilateral Partnerships for Resilient Education and Science System in Ukraine) – співпраця з Національним центром науки (NCN). NAWA та NCN у 2023 році забезпечили фінансування участі польських установ системи вищої освіти та науки у наукових проєктах у будь-якій галузі, які реалізуються американськими науковцями у співпраці з науковцями з України та, зокрема, з Польщі. З Польщі кваліфікувалися три установи, що представляють природничі науки, які подали проєкти за участю науковців з України. Метою програми є підтримка видатних наукових та технічних досліджень, освіти та інновацій через міжнародну співпрацю, а також просування та стимулювання інтеграції українських науковців із глобальним науковим середовищем.

NAWA також координує стипендіальну програму ім. Андерса, бенефіціарами якої є особи польського походження, включаючи громадян України. У рамках цієї програми надається фінансування для здобуття повного курсу навчання в Польщі (від двох до семи років). Хоча

це специфічна програма, яка за задумом призначена для обмеженого кола осіб, громадяни України становлять другу за чисельністю групу стипендіатів після білорусів. У 2022 році кількість бенефіціарів з України склала 91 особу на бакалавраті та уніфікованому магістерському циклі, а також 35 осіб на магістратурі. У 2023 році – відповідно 86 та 15 осіб.

NAWA також координує (для закладів вищої освіти, які мають її акредитацію) прийом та навчання стипендіатів на підготовчих курсах для вступу у вищі навчальні заклади в Польщі. У 2022/2023 навчальному році в таких підготовчих курсах взяли участь 50 громадян України з програм ім. Андерса та ім. Банаха.

NAWA як головний орган, який координує програму «Солідарні з Україною», також зайнялася наданням інформації українським студентам, які приїжджають до Польщі після початку війни, про можливості навчання у польських закладах вищої освіти. Вже на початку березня 2022 року були запущені гаряча лінія та веб-сайт українською мовою, які презентують систему вищої освіти та пропозиції допомоги польських закладів вищої освіти.

3.2. Національний центр науки (NCN)²⁰

Голова ради Національного центру науки²¹ Яцек Кузьніцький та директор NCN Збігнев Блоцький 18 березня 2022 року ухвалили рішення про допуск до працевлаштування українських науковців у вже реалізованих на той момент дослідницьких проєктах (MAESTRO, OPUS, SONATA BIS, SONATA, HARMONIA, SYMFONIA) та міжнародних програмах (OPUS LAP, SHENG, BEETHOVEN, DAINA, MOZART, ALPHORN, DIOSCURI, UNISONO). У рамках цього рішення було працевлаштовано 58 дослідників з України.

За дорученням Міністерства освіти і науки Польщі (MEiN) 28 березня 2022 року NCN розпочало набір заявок у спеціальній програмі для дослідників з України. Метою було забезпечення особам, які втекли від війни, можливості продовжити наукову роботу в польських наукових центрах. Процедура подання та оцінки заявок у конкурсі була максимально спрощена та прискорена, а формальності, пов'язані з використанням виділених коштів, зведені до мінімуму. У 2022 році на реалізацію цієї програми було виділено 7,2 млн. злотих державних коштів, а підтримку отримали 51 особа. Вони розпочали роботу у 38 польських наукових центрах.

NCN також проводить конкурс SONATINA, призначений для осіб із науковим ступенем кандидата наук. Метою конкурсу є підтримка кар'єри молодих дослідників шляхом забезпечення повної зайнятості та проведення наукових досліджень у Польщі, а також отримання знань та досвіду під час стажування у провідних закордонних наукових центрах. У 2022 році було обрано переможців конкурсу SONATINA 6, який був оголошений у грудні 2021 року – до нього кваліфікувалися 32 особи з України.

²⁰ Дані в цій частині взяті з щорічних звітів Національного центру науки (NCN) за 2022 та 2023 роки та з веб-сайту: www.ncn.gov.pl.

²¹ Національний центр науки (NCN) – це установа, яка підтримує фундаментальні дослідження шляхом фінансування на конкурсній основі дослідницьких проєктів та наукових ініціатив, а також сприяє міжнародній співпраці.

NCN також відповідає за міжнародні двосторонні чи багатосторонні програми, фінансування яких надходить із джерел з-поза державного бюджету. NCN, виконуючи роль оператора у програмі Фундаментальні дослідження в рамках III редакції Норвезьких грантів та грантів ЄЄП, у травні 2022 року ухвалив рішення (за схвалення Joint Committee on Bilateral Fund, JCBF) про виділення невикористаних коштів із Фонду двостороннього співробітництва на стипендіальну програму для підтримки студентів та науковців з України без наукового ступеня кандидата наук. У результаті фінансування отримали 21 особа, які продовжили навчання та підготовку магістерських робіт або кандидатських дисертацій у 16 наукових центрах Польщі. У другій половині року JCBF передав 215 тис. євро на 18 стипендій для молодих науковців з України, які раніше потрапили до резервного списку.

NCN як партнер Товариства Макса Планка реалізує з ним програму Dioscuri. У 2022 році у рамках цієї програми було виділено 4,9 млн. євро на 3 проекти, у яких брали участь дослідники з України.

3.3. Національний центр досліджень і розвитку (NCBR)²²

У червні 2022 року після консультацій у Національному центрі досліджень і розвитку (NCBR)²³ спільно з країнами-донорами Фінансового механізму Європейського економічного простору (ФМ ЄЄП) та Норвезького фінансового механізму (НФМ) 2014–2021 років, а також у рамках Фонду двостороннього співробітництва програми «Прикладні дослідження», було запущено Схему підтримки українських науковців. У рамках цієї ініціативи було надано фінансування для працевлаштування 15 українських науковців, які постраждали від збройного конфлікту на території України. Метою було забезпечення можливості приєднання до польсько-норвезьких проектних команд, продовження наукової діяльності, розвиток людського капіталу та розширення співпраці з українською академічною спільнотою шляхом збільшення участі України в європейських дослідницьких мережах та програмах В+R+I (дослідження, розробки та інновації).

3.4. Польська академія наук (PAN)²⁴

Польська академія наук (PAN) у співпраці з Національною академією наук України 1 березня 2022 року запустила програму підтримки співпраці з Україною. Програма передбачає фінансування витрат, пов'язаних із поїздкою та перебуванням українських науковців у підрозділах PAN. Кошти надходили з дотацій Бюро міжнародного співробітництва PAN (включаючи додаткові кошти, узгоджені з Міністерством освіти і науки Польщі). Частина коштів також було отримано від Національної академії наук США та інших закордонних

²² Інформація, наведена в цій частині, взята з щорічних звітів Національного центру досліджень і розвитку (NCBR) за 2022 та 2023 роки та з веб-сайту www.gov.pl/web/ncbr.

²³ Національний центр досліджень і розвитку (NCBR) є виконавчою агенцією (відповідно до Закону від 27 серпня 2009 року про державні фінанси, Законодавчий вісник, 2022, поз. 1634, із змінами), метою якої є підтримка польських наукових установ та підприємств у створенні інноваційних технологічних та соціальних рішень.

²⁴ Дані в цій частині, якщо не вказано інше, взяті зі щорічних звітів Польської академії наук (PAN) за 2022 та 2023 роки та з веб-сайту www.pan.pl.

партнерів.

Науковці, які проводили дослідження у підрозділах PAN протягом періоду від 1 до 10 місяців, отримували підтримку у розмірі приблизно 5 тис. злотих на місяць. Загальна кількість громадян України, прийнятих PAN у 2022 році, склала 218 осіб, а у 2023 році - 82 особи. Суть проєкту полягала у можливості збереження української афіліації для науковців, які працювали в його рамках.

У 2023 році в рамках програми довгострокової підтримки українських науковців було відібрано 18 проєктів у конкурсі, організованому спільно з Національною академією наук США. Це дво- або трирічні дослідницькі проєкти, які реалізуються командами з максимально 5 осіб, до складу яких входять науковці з України. Члени команди (окрім керівника проєкту) можуть залишатися на території України та проводити дослідження з подвійною афіліацією. Фінансування склало загалом близько 8 млн. доларів США (33 млн злотих)²⁵.

Практично всі підрозділи Польської академії наук (PAN) проводили численні заходи для підтримки України. Допомога зосереджувалася на організації підтримки для біженців, прийомі науковців або допомозі у отриманні ними грантів та стипендій. Деякі установи, наприклад, надавали приміщення для складів, де зберігалися речі, призначені для підтримки України, працівникам, які залучалися до допомоги біженцям, дозволяли працювати за гнучким графіком, підтримували осіб, які приймали у своїх приватних домівках біженців, зокрема українських науковців із сім'ями. Крім того установи PAN проводили додаткові заходи:

- Центр космічних досліджень встановив на своїй території сервер, який було врятовано зі зруйнованого Інституту радіоастрономії в Харкові.
- Інститут біохімії та біофізики забезпечив біженцям понад 1,3 тис. ночівель у гостьових кімнатах установи, а також медичну допомогу лікарів, які там працюють, та психологічну підтримку.
- Інститут низьких температур і структурних досліджень (INTiBS) створив умови для переведення послуг та інформаційних даних наукових установ із Харкова, щоб забезпечити безперервність їх функціонування під час війни. У результаті в інфраструктурі INTiBS функціонують веб-сервіси, системи бухгалтерського обліку та бази даних (включаючи наукові дані) трьох установ Національної академії наук України (НАНУ) з Харкова. До Інституту також було переведено (зараз це спільно фінансується Інститутом) редакцію видавництва журналу «Фізика низьких температур» («Low Temperature Physics»)²⁶.

²⁵ *Eighteen Ukrainian Research Projects Selected for Long-Term Funding by the Polish Academy of Sciences and U.S. National Academy of Sciences*, PAN, 30 червня 2023 р., <https://pan.pl/en/eighteen-ukrainian-research-projects-selected-for-long-term-funding-by-the-polish-academy-of-sciences-and-u-s-national-academy-of-sciences/>.

²⁶ Докладніше: *Дії на підтримку України*, PAN, [dzialania-na-rzecz-ukrainy.pdf](#).

3.5. *Неурядові організації*

Не лише державні установи організовували чи координували проєкти, адресовані науковцям з України – подібні ініціативи реалізовували також численні неурядові організації. Прикладом є Фонд на підтримку польської науки, який запустив Програму польсько-української співпраці. У його рамках оголошувалася циклічна програма «Для України», метою якої є безпосередня підтримка науковців з України, які представляють соціальні та гуманітарні науки, а також реалізація спільних наукових проєктів із польськими науковцями у сфері розвитку громадянського суспільства, демократії, європейської інтеграції чи безпеки. До 2024 року було проведено чотири етапи конкурсу, у рамках кожного з яких фінансувалися три відібрані проєкти (кожен на суму до 268 тис. злотих)²⁷. Варто зазначити, що конкурсів суто стипендіального характеру, які фінансуються неурядовими організаціями для студентів з України, які навчаються в Польщі, є дуже багато, проте не існує єдиного списку, який би їх об'єднував. Зазвичай це обмежені суми (до 1000 злотих, які призначаються на період одного року).

²⁷ Щорічний звіт за 2022 рік та Щорічний звіт за 2023 рік, Фонд на підтримку польської науки, www.fnf.org.pl.

4. Проекти інституційної підтримки

Інституційна підтримка стосувалася як безпосередньої допомоги українським установам, так і проєктів, пов'язаних із післявоєнним відновленням української науки. Безпосередньо після вторгнення розглядалася можливість відкриття на території Польщі філій українських ЗВО. У 2022 році три установи звернулися з такими пропозиціями до Міністерства науки та освіти Польщі. Однак польський закон від 20 липня 2018 року – «Право про вищу освіту та науку» – обмежує можливість відкриття філій закордонних закладів вищої освіти на території Польщі. Незважаючи на відсутність можливості навчання за польськими стандартами, один приватний університет – Київський медичний університет – відкрив свою філію в Битомі. Він отримав згоду Міністерства науки та освіти Польщі, але Польська акредитаційна комісія видала негативний висновок. Зараз цей університет, хоча й функціонує на території Польщі, може проводити навчання та видавати дипломи про закінчення навчання лише на підставі українського законодавства, що означає відсутність можливості видавати польські дипломи²⁸. У 2023 році львівський Український католицький університет відкрив свою «філію» як Фонд Українського католицького університету у Вроцлаві, проте де-факто він має форму інституту культури, і його діяльність зосереджується на реалізації наукових, культурних та соціальних проєктів, а не на освіті²⁹.

Частина ініціатив, спрямованих на підтримку українського академічного середовища, мала на меті допомогу у формуванні керівних кадрів для системи вищої освіти. Одним із таких проєктів є «Інноваційний університет та лідерство», який реалізується з 2014 року за рекомендацією Міністерства науки та освіти Польщі (MEiN) факультетом Artes Liberales Варшавського університету. Проєкт адресований до представників українського академічного середовища, молодих дослідників та лідерів громадських освітніх організацій і професійних асоціацій України. У 2022 році проводився черговий етап – «Фаза VI: Моделі академічної автономії та ЗВО у системі lifelong learning». Метою проєкту була допомога у формуванні нової генерації керівних кадрів для системи вищої освіти України, а також передача технологій і впровадження інноваційних європейських знань у українську освітню практику. У 2022 році загальний бюджет проєкту склав 565 тис. злотих, з яких 498 200 злотих становила дотація MEiN, а 66 800 злотих – власний внесок Варшавського університету.

Польща також залучилася до питань післявоєнного відновлення української системи вищої освіти та науки. Основні дії в цьому напрямку здійснювала Конференція ректорів академічних шкіл Польщі (KRASP), яка долучилася до роботи European University Association Task Force for Ukraine (Робочої групи Європейської асоціації університетів по Україні). Це група ректорів та представників системи вищої освіти європейських країн і України, метою якої є стратегічна підтримка українських університетів у процесі

²⁸ Інформація про філію закордонного університету, створену в Польщі приватним закладом вищої освіти «Київський медичний університет» зі штаб-квартирою в Києві, Міністерство науки та вищої освіти Польщі, 17 січня 2024 року, [Інформація про філію університету закордонного університету, створену в Польщі приватним закладом вищої освіти «Київський медичний університет», зі штаб-квартирою в Києві – Міністерство науки та вищої освіти – Портал Gov.pl](#).

²⁹ У Вроцлаві діє перша в ЄС філія Українського католицького університету, 2 лютого 2023 року, Польське радіо, [У Вроцлаві діє перша в ЄС філія Українського католицького університету – Польська редакція](#).

відновлення системи вищої освіти. Її діяльність охоплює управління та лідерство, навчання, цифровізацію, проведення досліджень і інновацій, а також протидію «відтоку мізків». Серед іншого, було розроблено рекомендації для європейських університетів щодо підтримки академічного середовища в Україні³⁰.

Частина заходів мала м'який характер, але була важливим елементом підтримки українського академічного середовища. Одним із викликів, пов'язаних із війною в Україні, є «відтік мізків» – небезпека виїзду за кордон найталановитіших науковців та студентів, що може призвести до «поколінної прогалини». Тому важливим було забезпечити, щоб українські науковці, які приїжджають до Польщі, не втрачали зв'язків із своїми рідними установами. Серед найважливіших кроків для протидії цьому було, наприклад, рішення Польської академії наук (PAN), яка надавала стипендії, що дозволяли працювати в польських інститутах, але без втрати української афіліації³¹.

Важливою ініціативою Польської академії наук (PAN) також була зустріч президентів закордонних академій наук 2 червня 2022 року, під час якої обговорювалося продовження підтримки науковців з України. У ній взяли участь, окрім президента PAN, керівники, зокрема, Національної академії наук України (НАНУ), Національної академії наук США, Європейської федерації академій наук (ALLEA), Німецької академії природознавців Leopoldina, а також Королівського товариства в Лондоні та Королівської данської академії наук і літератури. Найважливішим результатом стало приготування десятипунктового плану відновлення науки в Україні, який був опублікований, зокрема, у журналі «Science»³². План включає, серед іншого, фінансування, а також підтримку досліджень українських науковців під час війни шляхом надання лабораторного та дослідницького обладнання та безкоштовного доступу до наукових журналів³³.

³⁰ *Supporting the Ukrainian university sector. EUA recommendations*, 6 липня 2023 р., European University Association, [Supporting the Ukrainian university sector](#).

³¹ *Що після війни? Або про бачення співпраці у сфері вищої освіти між Польщею та Україною*, «Dziennik Gazeta Prawna», 16 грудня 2022 р., [Що після війни? Або про бачення співпраці у сфері вищої освіти між Польщею та Україною – GazetaPrawna.pl](#).

³² J. Duszyński, M. McNutt, A. Zagorodny, *A future for Ukrainian science*, «Science», 13 січня 2022 р., т. 376, № 6599, с. 1249.

³³ *10-пунктовий план дій для відновлення науки, досліджень та інновацій в Україні*, Польська академія наук, <https://pan.pl/pliki/10-PUNKTOWY-PLAN-UKRAINA.pdf>.

5. Вплив польського закону про допомогу громадянам України на підтримку українського академічного середовища

12 березня 2022 року у Законодавчому віснику було опубліковано Закон про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави (Закон. вісник за 2022, поз. 583). Його положення набули чинності зі зворотною силою з 24 лютого 2022 року. Згідно із законом, громадянина України, який підпадає під його дію, визнають особою, яка користується тимчасовим захистом у Республіці Польща у розумінні ст. 106 п. 1 Закону від 13 червня 2003 року про надання іноземцям захисту на території Республіки Польща, а отже, з нього не стягується плата за навчання (денна форма) польською мовою.

Закон (ст. 45) також регулював ситуацію, коли студенти українських ЗВО не мали документів, що підтверджують періоди навчання, складені іспити чи професійну практику, уповноважуючи польські заклади вищої освіти самостійно перевіряти досягнуті результати навчання. Закон також дозволив на внесення змін до вже прийнятих рішень щодо набору (які визначають умови, порядок та терміни початку і завершення набору), а також до регламентів навчання в частині, необхідній для прийняття на навчання осіб з України (ст. 96).

Закон надав студентам-біженцям з України право на такі пільги, як соціальна стипендія та студентський кредит (ст. 41), а також дозволив їм подавати заявки на ректорську стипендію, стипендію для осіб з обмеженими можливостями та допомогу на загальних засадах, передбачених Законом про вищу освіту та науку, за умови, що щодо них буде скасовано обмеження щодо кількості допомог, які може надати заклад вищої освіти. Закон також дозволив (ст. 46) працевлаштування без конкурсу викладачів з України, якщо вони були працевлаштовані у закладі вищої освіти, який діє на території цієї держави, і мали відповідну кваліфікацію для обіймання даної посади.

6. Висновки та рекомендації

Підтримка студентів та викладачів з України, які приїхали до Польщі, виявилася великим викликом для польських установ. Через масштабність та раптовість подій найбільші труднощі викликали організаційні та координаційні питання. Однак польські установи використали попередній досвід управління кризовими ситуаціями – наприклад, Мережа координаторів KRASP з питань допомоги Україні була створена на основі раніше діючої Мережі з питань COVID-19.

Більшість польських установ розпочали допомогу Україні вже з перших годин вторгнення. Багато ініціатив мали спонтанний характер і реалізовувалися знизу працівниками чи студентами польських установ за підтримки відповідних наукових підрозділів. Вони були адресовані до студентів, аспірантів, викладачів та дослідників з України. Деякі з них також мали системний характер (наприклад, стипендіальні програми).

Основною формою польської допомоги українському академічному середовищу були безкоштовні навчання в Польщі для студентів-біженців з України, а також стипендіальні та дослідницькі програми. Найбільше таких можливостей було доступно у перші семестри після вторгнення, коли вони були найбільш доречними.

Незважаючи на географічну та культурну близькість Польщі та України, серйозним викликом для підтримки українського академічного середовища виявився мовний бар'єр. Значна частина біженців походила з центральної та східної України, часто вони раніше не мали контакту з польською мовою, тому для них були особливо важливими мовні курси у перші місяці після вторгнення.

Допомога українському академічному середовищу під час збройного конфлікту на території України означала низку викликів. Неможливо передбачити тривалість війни та її подальший розвиток, а отже і майбутній вплив на наукове середовище в Україні. Проте варто підкреслити, що особи, які вживали заходів у рамках польських установ, намагалися протидіяти негативним наслідкам нестабільної ситуації в Україні та пов'язаним із нею загрозам, таким як від'їзд за кордон висококваліфікованих академічних кадрів і науковців. Численні дослідницькі проекти були покликані підтримати українських науковців, які не могли продовжувати дослідження на території своєї держави. Наукове середовище, яке опинилося у складній ситуації, також підтримували через надання серверів або доступ до цифрових бібліотек.

- Насамперед варто продовжувати довгострокові проекти та підтримку дослідницької роботи шляхом надання допомоги у доступі до цифрових даних та інформаційної інфраструктури. Це дає українським установам можливість проводити наукові дослідження та діяльність безпосередньо на місці, що є особливо важливим для майбутнього української науки.

Серйозною проблемою, особливо в період одразу після вторгнення, було незнання польської мови студентами та науковцями з України. До організації мовних курсів долучилися не лише установи, але й багато польських науковців, які проводили заняття на волонтерських засадах.

- Необхідно продовжувати безкоштовні курси польської мови на вищих рівнях складності, які включають спеціалізовану мову для певних галузей науки.
- Варто розглянути створення дистанційної мережі вивчення польської мови, спрямованої на абітурієнтів польських університетів, з особливим акцентом на специфіку навчання осіб, для яких українська мова є рідною. Незалежно від подальшого розвитку воєнних дій, майбутнє польських закладів вищої освіти полягає в їх інтернаціоналізації.

Серйозним викликом стали проблеми з перетином кордону українськими чоловіками призовного віку (18–60 років). Хоча українське законодавство дозволяло виїзд за кордон особам, які навчалися за межами країни, на практиці через велику кількість підроблених довідок це стало ускладненим. Це стосувалося як осіб, які успішно пройшли вступ до польських вищих навчальних закладів, так і тих, які вже раніше були студентами, але вирішили повернутися до України одразу після російського вторгнення, бажаючи возз'єднатися з родиною. Частина таких осіб покинула навчання в Польщі або подала заявку на академвідпустку. Деякі студенти також брали участь у дистанційному навчанні.

- Варто вдосконалити систему дистанційного навчання в польських закладах вищої освіти для студентів з України.